

SLIKA NEKDANJE GLAŽUTE OB SPODNJI LOBNICI PRI RUSAH

Če gremo iz Ruš mimo pokopališča ob Lobnici navzgor proti Smolniku, dospemo po polurni hoji do ostankov stare steklarne ali »glažute«.

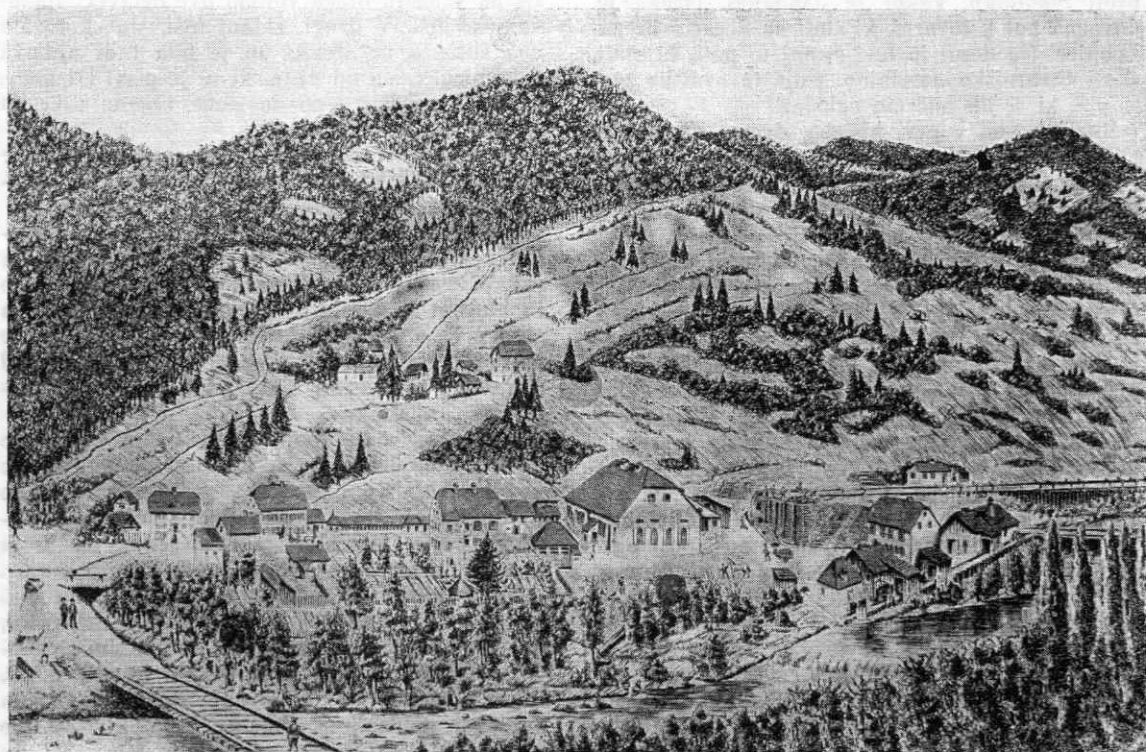
Ustanovitelj te steklarne je bil Benedikt Vivat, ki se je rodil 21. marca 1786 na Smolniku, hišna št. 1, umrl pa 3. septembra 1867 zaradi starostne onemoglosti prav tam, hiša št. 27.¹ Njegov oče Janez Vivat je bil steklarski pomočnik² na stari glažuti nad Šumikom na Smolniku. Ta steklarne je delovala dobrih sto let.³ V njej se je mladi Benedikt izučil pri svojem očetu steklarske obrti. Pozneje je delal tudi po steklarnah nad Vitanjem, v Žusmu pri Kozjem ter vodil Langerjevo steklarne na Pohorju, ki je stala nad Josipdolom. To tovarno je končno leta 1827³ pod izredno ugodnimi pogoji prevzel v lastno posest z gozdom vred. Glavno pot, ki je vodila k tej steklarni iz Sv. Lovrenca na Pohorju v Langerjev gozd, imenujejo stari Pohorci še danes »cesta na glažuto«. To steklarne je obdajal pragozd, v katerem so živeli še medvedi. Družinska tradicija pripoveduje, da je tudi Benedikt Vivat sam še ustrelil mladega medveda v tem gozdu.

Glažuta v Langerjevem gozdu je bila zgrajena skoraj vsa iz lesa, tudi delavske stanovanjske hiše so popolnoma lesene, hiša tovarniške uprave pa deloma. Tovarna je stala v lastnikovem gozdu. Lesa za tovarniške zgradbe in drv za kurjenje talilnih peči je imela torej dovolj na razpolago, kar je bilo važno za njen obstoj. V gorskih sa-

motah les tedaj ni imel nobene vrednosti, ker ni bilo cest ali železnic, da bi stavbni les in drva mogli spraviti iz pragozda v dolino in ga tam uporabiti ali spraviti v denar. Uporaba lesa je bila mogoča v gorskem gozdu le na kraju samem. Tako so najstarejše pohorske glažute, zgrajene sredi gozda, izkoristile les, ki bi v nasprotnem primeru v nedostopnem gozdu počasi strohnjel in propadel. Iste razmere so omogočile in olajšale tudi selitev iz lesa zgrajenih starih glažut. Če je bil v okolici tovarne gozd že izrabljen, se je preselila steklarne včasih na drugo mesto, kjer je rastle še dosti lesa za kurjavo. Dandanes privaža železnica premog industriji, v dobi najstarejših pohorskih glažut pa je hodila steklarne za kurivom.

Tako se je naša najstarejša glažuta, ki je stala tik današnjega železniškega viadukta čez Lobnico blizu njenega izliva v Dravo, ko je porabila kremenine, najdene ob Dravi in ob Lobnici in požgala gozde ob nji, leta 1692 preselila na planoto nad Šumikom,³ kjer se je skoraj 100 let pozneje rodil Benedikt Vivat kot sin steklarskega pomočnika.

Leta 1834 je začel Benedikt Vivat, tedaj že posestnik glažute v Langerjevi hosti, zidati novo steklarsko podjetje v dolini ob spodnji Lobnici, o katerem hočem tu poročati. Snov za to poročilo nam nudi stara oljnata slika (slika 1) te steklarne, katero je baje naslikal mariborski slikar Edvard Lind, ter podatki, ki mi jih je v razgovorih v zadnjih letih iz svojih spominov dala na razpolago 93-letna Ema Tribnikova, rojena

Stara slika glažute

Vivat, vdova po šolskem nadzorniku Tribniku, ki je edina še živeča vnukinja ustanovitelja te steklarne. Kot otrok je živela do 1872 na tej glažuti. Njeni podatki se nanašajo torej — kjer ni drugih navedb — na desetletja pred 1872.

Novo steklarno so imenovali po njenem ustanovitelju Novi Benediktov dol in jo s tem imenom razlikovali od Starega Benediktovega dola, od starejše Vivatove tovarne na planoti pod Klopnim vrhom ob potoku Lamprehščica, ki jo je bil ustanovil 1825 neki Zemljiška iz Prage.³

Zemlja, na kateri so gradili novo steklarno, je bila močvirnata, tako da je moral Vivat prostor kanalizirati in izsušiti, da je postal uporabljen za gradbene namene. Stari ljudje so pripovedovali, da se je pred leti v tem močvirju pogreznil vol in poginil. Nova zgradba, pri kateri so uporabljali le še malo lesa, je bila v glavnem dovršena 1836. Vendar nam kaže najstarejša ohranjena slika iz 1840, da v tem letu še niso stala vsa poslopja, ki jih vidimo na poznejši sliki. Zato sem se odločil opisati mlajšo sliko, ker nam kaže steklarniško naselbino v dobi najlepšega razvoja. Nekaj let potem ko je začela obratovati tovarna v Novem Benediktovem dolu, je Vivat staro tovarno zgoraj v Langerjevi hosti popolnoma opustil.

Stekla za okna v novi steklarniški naselbini je izdelala še tovarna v Langerjevi hosti.

Na levi strani naše slike vodi vozna pot iz Ruš proti tovarni. Pred lesenim mostom (na sliki v levem kotu spodaj) poleg apnenice se cepi cesta. Ena pelje čez most na levi breg Lobnice (proti gledalcu) in od tod naprej in navzgor ob potoku proti Smolniku, kakor še dandanes. Druga je dovozna pot k tovarni, ki stoji na desnem bregu Lobnice. Na desni in levi strani te poti, ki vodi skozi tovarniško naselbino, stojе tovarniška poslopja, ki si jih hočemo ogledati.

Blizu mosta, v prvi hišici z dvema okencema na desni strani dovozne ceste je stanoval brusač za fino steklo. V dobi, o kateri poročamo, je bil to Schnobel, več umetnik svoje stroke, risar in brusač najfinejšega stekla. Hišica ję imela vrata na cesto. V njenem spodnjem, kletnem prostoru, ki je imel dohod in vhod od mosta sęm, je bila tovarniška mesarija in klet za meso. Sosedna hiša na desni strani dovozne ceste je služila kot prenočišče za nakupovalce s Slovaškega, ki so se pripeljali na svojih vozovih, pozneje pa kot skladišče za steklo. Na pobočju pod tem skladiščem so stali na robu vrta pralnica, kuhinja za svinje in svinjak.

Desno od teh hišic se razteza velik tovarnarjev vrt na pobočju med dovožno cesto in Lobnico tja proti glavnemu tovarniškemu poslopiju. Upravno poslopje, v katerem je stanoval posestnik tovarne Vivat Benedikt s svojo družino, je bilo od treh strani obdano od vrta. Pročelje hiše pa je stalo ob glavni dovozni cesti. Tam je bil tudi glavni vhod v hišo, a v pritličju na desni strani hiše je bila pisarna. Štirioglato poslopje na desnem voglu vrta ob cesti je bilo skladišče za steklo.

Glavno tovarniško poslopje je največje od vseh in je stalo preko dovozne ceste. V njem sta bili

vzdani 2 okrogli peči za taljenje stekla. Okoli vsake peči je bilo razvrščenih deset delavnic. Vsaka delavnica je zajemala žarečo stekleno snov iz svojega lonca. V vsaki peči je bilo torej deset loncev iz nezgorljive gline, v katerih se je talila steklena masa. Obe peči sta obratovali menjaje se, tako da je bila trajno le ena peč v obratu. V vsaki delavnici je delal po en steklarski mojster, en steklarski pomočnik in en učenc. Učenec je nosil stekleni izdelek iz delavnice v hladilno peč. Od štirih velikih oken tovarniškega poslopja, ki gledajo proti Lobnici, je spadalo dvoje oken na levi strani k pisarni, ki se je pozneje preselila v upravno poslopje, dvoje oken na desni strani pa k vezilnici, kjer so delavke vezale steklo v slamo, da se na transportu ni pobilo. Za tovarniškim poslopijem vidimo na sliki lončarjevo delavnico (Hafenstube), zgrajeno iz lesa, kjer so oblikovali, izdelovali in hranili lonce iz nezgorljive gline, v katerih se je talila steklena masa.

Poleg lončarjeve hišice leži kup kremenjaka, ki so ga rabili za pripravljanje steklene mase. Kremenjak so dobivali iz Zgornjega Labota (Oberlawamünd) na Koroškem, kjer je imel Vivat lasten kamnolom za kremenjak. Od tam so splavarji pripeljali velike kose kremenjaka na splavih po Dravi. Pristajali so blizu gostilne Pavla Glaserja, kjer so tudi prenočevali. Kremenjak s Koroškega je bil jako čist in lep. Čim globlje so prišli v kamnolomu v pečino, tem lepši je bil. Mnogokrat je bil čist in prozoren kakor steklo.

V začetku naselbine na levi strani dovozne ceste na vznožju brega vidimo dve delavski stanovanjski hiši. V drugi, zidani hiši, sta stanovala oba slikarja na steklo; tu je bila tudi njihova delavnica. Eden od njiju, ki se je pisal Dinebur, je delal posebno lepo dovršene vžgane slike na steklo.

V sosednji hiši, pred katero stoji kočija, je stanoval Edvard Vivat, sin Benediktov in obratovodja očetovega podjetja s svojo družino.

Poleg te hiše so stale po vrsti od leve na desno: kegljišče za delavce in uradnike, drvarnica, skladišče za orodje, vozarna in hlev. Med remizo in hlevom za konje in krave je bil na prostem studenec, čigar voda je izvirala na bregu in je tekla od vrelca v dolino skozi vodovod, ki je bil sestavljen iz železnih steklarskih cevi, tako imenovanih pihalnikov.

V zgornje nadstropje hleva se je prišlo po lesenih stopnicah, ki se na sliki še vidijo. Tu je bilo skladišče slame za vezanje stekla. Slamo so dobavljali tovarni navadno kmetje z Dravskega polja, ker je kazala izkušnja, da je ta slama bolj mehka kakor slama iz drugih krajev.

Poleg hleva vidimo zadnje poslopje na levi strani ceste pred tovarno, mizarsko delavnico, za njo, bliže bregu, še sobo ali shrambo za modele. Tu so hranili veliko število lesenih oblik, ki so potrebne za oblikovanje različnih vrst in velikosti steklenih predmetov. Te oblike so bile v tej dobi še vse izrezane iz lesa. Mizar, ki jih je delal, je imel torej važen posel v tovarni. V dobi, o kateri poročamo, je vršil to službo mizar

Weinberger, spreten strokovnjak in modelar. V lesenem stolpiču na strehi mizarske delavnice je visela »Ana«, tovarniški zvon, ki so z njim zvonili opoldne in zvečer.

V ospredju, spodaj ob vodi, vidimo najprej kovačnico, ki jo goni dotok vode iz posebnega žleba. Ob isti vodi stoji poleg kovačnice strojnica, kjer so drobili kremenjak, in brusilnica, kjer je šest bruslačev brusilo navadno steklo. Izmed njih so nekateri stanovali v tej hiši. Končno vidimo v vrsti teh poslopij še mlin za drobljenje materiala ali stope, ki so phale in tolkle v prah material za izdelovanje stekla.

V ozadju, na bregu, stoji na levi strani hiša tovarniškega kurjača Juriča, in proti desni hiša, v kateri je bival kovač.

Skupno je štela steklarniška naselbina šestnajst hišnih številk.

Na prostem, za tovarno, vidimo velike skladanice drv. Tu so drvarji zbirali drva, ki so priplavala po žlebu iz bližnje Lobnice, in jih zlagali. Ker tovarnar v dolini ni imel lastnega gozda, je moral zaradi dobave drv skleniti pogodbo z upravo falskega posestva.

Da bi dal naslikani naselbini več življenja in mogoče tudi družinske spominske vrednosti, je slikar postavil v pokrajino, še nekaj oseb. Tako prihajata proti mostu oba tovarnarjeva sinova, Edvard in Benedikt. Na tostranskem koncu mosta stopa lovec Kop s svojim psom. V kočiji na cesti sedi tovarnar Benedikt Vivat, ki se je pravkar vrnil s potovanja iz Trsta. Iz glavnega poslopja stopa pregledovalec izdelanega stekla, tovarniški uradnik Bock z veliko knjigo pod pazduho. V bližini mosta vidimo na desnem bregu ob vodi ribiča pri njegovem potrpežljivem poslu, pod pralnico perice, dalje na desni pa vezalke za steklo, ki namakajo slamo v vodi, da bi postala bolj gibka. Za njimi stoji delavec, ki odklada stekleno žlindro. Iz kovačnice vodi hlapec novo podkovanega jezdnega konja Vivatovega.

Na bregu nad steklarno je bil okoli 1865 najasjen park. Ker tega na naši sliki še ni, je ta nastala verjetno pred tem letom.

Na glažuti ni bilo gostilne. Prebivalci naselbine so dobivali vino iz vinske kleti upravnega poslopja. Za lažje obračunavanje vina so uporabljali lesene ploščice kot znamke, ki so jih nazivali »rabiš«. Izdeloval jih je tovarniški mizar. Prejeto viño so nakazali z vpiljenimi črticami na tablici, katero je imel prejemnik vina, in na tablici, ki je ostala v kleti. S polnih tablic so črtice odpilili in »rabiš« zopet uporabljali.

Steklarni v Langerjevi hosti in Benediktovem dolu sta svoje steklene predmete za vsakdanjo rabo in svoje umetniške izdelke pošiljali in prodajali v razne kraje in dežele, tudi v tuje evropske države, v Turčijo in Srednji Vzhod. V Gradcu, na Dunaju, v Trstu, v Odesi so bila skladišča Vivatovih tovarn. Da je pohorsko steklo bilo znano in cenjeno tudi v Egiptu, kaže dejstvo, da so k Vivatu poslali iz Egipta mlade

Egipčane, da bi jih izučil v umetnosti steklarstva. Egipčan, Salomini po imenu, sorodnik kraljevske hiše, je ostal tri leta v tovarni na Smolniku in se je tu učil, da bi potem mogel svoji domovini koristiti kot steklarski strokovnjak. Po njegovem odhodu je Vivat prejel od egiptovskega dvora zahvalno pismo in zlato uro v spomin.

V Mariboru je imel Vivat hišo na Koroški cesti. Danes nosi ta hiša številko 12. Leta 1532 je bil njen lastnik mestni svetnik Wildenrainer, ki je branil Maribor zoper Turke.⁴ Proti koncu XVIII. stol. je bila tu gostilna »Pri zlatem levu«. Danes imajo v tej hiši gasilci in rešilna postaja svoj dom. Preden so stekle železnice, je bilo v Mariboru glavno skladišče steklarne in izhodišče za pošiljke bližnjim in oddaljenim naročnikom. Težki vozovi (tako imenovani pariški vozovi), natovorjeni s steklenim blagom, so prihajali iz Ruš in zavijali skozi široka uvozna vrata steklarniške hiše na Koroški cesti. Tu so menjavali konjsko vprego za daljše vožnje. Marljive in spretno roke so tu prekladale in razkladale v slamo zavite občutljive steklene predmete. V tej hiši je bila tudi prodajalna stekla na drobno v pritličju na desni strani uvoznih vrat. Vhod v prodajalno je bil s Koroške ceste skozi posebno vrata. Ta vrata so novi gospodarji pozneje zazidali, ker jih niso rabili. V splošnem pa se na pročelju te hiše od Vivatove dobe do danes ni mnogo spremenilo. Nad uvoznimi vrati na kamenitem okviru stoji še danes črke B. V., začetne črke imena Benedikta Vivata, in letnica 1835, pod letnico pa stara hišna številka No 177. To nam potrjuje, da je dal Benedikt Vivat hiši njeno sedanjo obliko.⁴ Marija Wiesinger, ena izmed hčerk Benedikta Vivata, je podedovala to hišo in jo prodala pozneje gasilcem.

Za prevažanje stekla iz Ruš v Maribor in za druge prevozne potrebe ter za potovanja so služili steklarni 4 vprežni konji in 2 konja za kočijo. Iz visoko na Pohorju stoječe steklarne v Langerjevi hosti pa so prevažali steklo z mulami v dolino.

V soboto pred ruško nedeljo (septembra meseca) je bilo posebno živo v tovarni ob spodnji Lobnici. Na ta dan je prišlo vsako leto mnogo romarjev od blizu in daleč k ruški cerkvi. Mnogi so porabili priložnost in obiskali tudi znano steklarno. V tovarni so za ta dan postavili in razstavili na dolgih mizah mnoge in razne izdelke domače proizvodnje na ogled in na prodaj. Obiskovalci so si radi ogledali notranjost tovarne

Pogled na prostor nekdanje glažute danes

in steklarje pri delu. Zanimalo jih je, kako se piha in izdeluje steklo. Nabavili so si tudi ta ali oni razstavljeni predmet za spomin. Posebno radi so kupovali kot spomin na Ruše steklenice, ki so bile izdelane v obliki ruške madone.

Poleti so se pripeljali na glažuto tudi Slovaki na svojih velikih samokolnicah, v katere je bil vprežen po en konj. V vozu je bil poleg gospodarja navadno tudi njegov hlapec in odrasli sinovi. Ti Slovaki so bili premožni ljudje. Naročali so v tovarni razne vrste steklenih predmetov ter ostali na glažuti po 3—4 tedne, dokler ni bilo dovolj izdelanega in dobro s slamo zavitega stekla, da so z njim napolnili svoje vozove. S tem steklom so trgovali že na potu domov.

Glažutarji so slovaške goste radi videli, ker so bili hvaležni in radodarni kupovalci. Pozabili niso na nobenega delavca in na nobeno delavnico. Vsakega so obdarovali, tudi brusarje stekla, slikarja na steklo, topilca, mizarja in kovača, ki jim je podkoval konje.

Ko so odhajali, je bilo žal vsem, vsej »glažutarski družini«, kakor so jo imenovali.

Mr. Franc Minarik

OPOMBE

1. Matične knjige ruške župnije. — 2. »Glasergerieselle«. — 3. Poročilo zbiratelja glažutarskega zgodovinskega gradiva Jožefa Kavčiča. — 4. Rudolf Puff: Marburg I. 1847.

USODA MIKLOŠIČEVEGA SPOMENIKA V LJUTOMERU

8. avgusta 1926 je bil v Ljutomeru slovesno odkrit spomenik slavnemu rojaku ljutomerskega okraja, slavistu Francu Miklošiču, rojenemu v Radomerju pri Ljutomeru. Spomenik je stal na svojem mestu do prihoda Nemcev; v noči 8. maja 1941 so mu odtrgali glavo ter jo prihodnji dan zapeljali v gozdno grapo na Kamenščaku, oprsje in podstavek pa so spravili na občinskem dvorišču. Glavo je našel Kamenščanec Rudolf Stegmüller, ki jo je najprej skril v pšenico na svoji njivi, nato pa jo zakopal na svojem dvorišču. Ko so jo Nemci pozneje iskali, je niso več našli.

R. Stegmüller je pridal listek, ki je dokument časa ter zavednosti prleškega kmeta in ki se je glasil: »V naročje zemlje izročam od nemških zločincev oškrunjenega spomenika glavo velikega Slovence Franca Miklošiča, ki so ga Nemci 8. majnika 1941 razbili in pozneje glavo odvrgli v gozd v jarek, kjer sem jo našel in jo rešil pred nemškimi zločinskimi rokami. Rudi Stegmüller, 12. V. 1941. Vse, kar je slovenskega, nam hoče uničiti velika oznanjevalka Hitlerjeve kulture, nemška barbarska mladina. Kar hočemo ohraniti, moramo skriti v naročje zemlje. To je svoboda, ki nam jo oznanjajo Nemci — uničiti Slovence.« (Ljudski glas, 5. VII. in 8. VIII. 1952.)

Mestna občina Ljutomer je dala Miklošičev spomenik popraviti ter ga postaviti na prejšnje mesto na Miklošičevem trgu, kjer je bil z malo slovesnostjo ponovno odkrit 27. julija 1952.

N. I. Vrabl

DRAGOTIN KETTE IN NOVO MESTO

»Li veš, kako vsled sončnega obiska
žarnó blešči dolenjska stolica,
kako po rosi vsa okolica
cveté, drhti, kako od sreče vriska!«

Na novomeški gimnaziji so svoj čas študirali znameniti možje. Omenjam samo Ivana Tavčarja, ki je kot študent zajel na Otočcu ob peneči se, z otočki posejani Krki snov za svojo romantično novelo »Otok in Struga«, njegovega dolgoletnega političnega sobojevnika in iskrenega rodoljuba Ivana Hribarja, Slovence zelo naklonjenega velikega admirala Antona Hausa, ki je bil z našim mojstrom — pevcem Otonom Župančičem v daljnem svaštvu, in končno Otona Župančiča, ki pa je bil v Novem mestu samo do četrtega gimnazijskega razreda.

Ob zatonu 19. stoletja, rojstvu slovenske moderne, pa se je pojavil v Novem mestu Dragotin Kette, ki je že kot študent objavljal svoje pesmi v »Ljubljanskem Zvonu«, tedanji vodilni slovenski literarni reviji.

Novomeška gimnazija se je ponašala v tisti dobi za nelaskavim vzdevkom »refugium peccatorum« (pribežališče grešnikov). Zaslužila ga vsekakor ni, vsaj v tem smislu ne, da bi »grešniki«, ki so se od drugod kakor iz Ljubljane, Celja, Maribora ali Gorice zatekli vanjo, morda na tem zavodu z lahkoto izdelovali. Pod dolgoletno egido ravnatelja, pisatelj dr. Franca Detele, je vladala na njem stroga, skoro pretirana disciplina in takratni profesorji so bili zelo zahtevni.

Gimnazijsko poslopje poleg samostanske cerkve, zgrajeno še v dobi cesarice Marije Terezije, je bilo že ob prelomu 19. stoletja zelo staro in je s svojimi ozkimi koridorji in majhnimi, borno opremljenimi učnimi sobami vzbujalo videz, da ne bo več dolgo kljubovalo zobu časa, a stoji še dandanes, in služi kot vojašnica.

Sredi meseca septembra 1896 je dospel Dragotin Kette v Novo mesto v spremstvu svojega protektorja, rodoljubnega pesnika Ivana Resmana. Z malce zibajočo se hojo je stopal droben in majhen, košatih brk in s pšenično rjavo bradico ob strani zajetnega Ivana Resmana, čigar obraz je krasila dolga črna brada. Ivan Resman, sošolec gimnazijskega ravnatelja dr. Detele, je menil, da bo mlademu Ketteju njegovo spremstvo in priporočilo, da je njegov varovanec že mnogo obetajoč pesnik, ki objavlja svoje pesmi v »Ljubljanskem Zvonu«, pri gimnazijskem direktorju nemalo koristilo. Bil je v usodni zmoti. Dr. Fran Detela je bil sicer odličen, izredno prefinjen poznavalec rimskih in grških klasikov, ki jih je citiral, da ga je bilo veselje poslušati; tudi mu je tekla beseda ne samo v slovenščini in nemščini, temveč tudi v klasični latinščini neverjetno gladko. Bil je duhovit, včasih ironičen in celo sarkastičen; za dijake pa, ki so se ukvarjali s pesništvom, ni imel razumevanja. Kar je le od daleč dišalo po svobodnem mišljenju, mu je bilo sumljivo in odvratno. Utesnjen v spone srednjeveškega dogmatizma in ves prežet s črnožoltim patriotizmom je preganjal